

Z PROBLEMATYKI TEOLOGICZNEJ

SEMINARE

t. 43 * 2022, nr 3, s. 13-23

DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2022.3.01>

Ks. DARIUSZ SZTUK SDB

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6713-2241> * d.sztuk@uksw.edu.pl

Zgłoszono: 19.09.2022; recenzowano: 4.11.2022; zaakceptowano do publikacji: 30.11.2022

ΕΙΣ JAKO PARADYGMAT SZCZEGÓLNEJ RELACJI Z BOGIEM I ZE WSPÓLNOTĄ W EF 4,1-6

ΕΙΣ AS THE PARADIGM OF THE PARTICULAR RELATIONSHIP
WITH GOD AND WITH THE COMMUNITY IN EPH 4:1-6

Abstract

A distinguishing feature of Paul's style is his use of short formulas and compounds, which, through their simplicity and appropriate juxtaposition, convey the entire theological complexity of the truths of faith and are a point of reference for Christians of all times. Among such places in Paul's epistolary is Ephesians 4:1-6, in which, through the use of succinctly formulated articles of faith given in an appropriate rhetorical setting, the Apostle charts before believers the pattern of their relationship with God and with the community with a particular fondness for using the numeral "unum" as a distinguishing feature of the said relationships. This article is an attempt to describe the distinguishing features of St. Paul's style in the analyzed passage of the Epistle to the Ephesians.

Keywords: St. Paul, Biblical Theology, Letter to Ephesians, NT exegesis, Eph 4:1-6

Abstrakt

Wyróżnikiem stylu Pawłowego jest użycie przez niego krótkich formuł i złożeń, które dzięki swojej prostocie i przemyślanemu zestawieniu oddają całą teologiczną złożoność prawd wiary i są punktem odniesienia dla chrześcijan wszystkich czasów. Do takich miejsc w epistolarium Pawłowym należy Ef 4,1-6, w którym poprzez użycie zwięzłych sformułowanych artykułów wiary podanych we właściwej retorycznej oprawie Apostoł kreśli przed wierzącymi wzorzec relacji z Bogiem i ze wspólnotą, ze szczególnym upodobaniem używając liczebnika „unum” jako wyróżnika wspomnianych relacji. Niniejszy artykuł jest próbą opisanego wyróżników stylu św. Pawła w analizowanym fragmencie Listu do Efezjan.

Słowa kluczowe: Św. Paweł, teologia biblijna, List do Efezjan, egzegeza NT, Ef 4,1-6

WSTĘP

Zaangażowanie w sprawy wspólnot, do których są skierowane listy przypisywane Apostołowi Narodów charakteryzuje całą ewangelizacyjną działalność św. Pawła. Znajduje to wyraz w przywoływaniu konkretnych problemów i spraw, którymi żyły poszczególne wspólnoty, ale też w rozpoznawalnej szacie retorycznej i słownej mającej sprawić, by przesłanie danego listu trafiło do umysłów i serc adresatów. Wyróżnikiem stylu Pawłowego jest użycie przez niego krótkich formuł i złożzeń, które dzięki swojej prostocie i odpowiedniemu zestawieniu oddają całą teologiczną złożoność prawd wiary i są punktem odniesienia dla chrześcijan wszystkich czasów. Do takich miejsc w *epistolarium* Pawłowym należy Ef 4,1-6, w którym poprzez użycie zwięzłe sformułowanych artykułów wiary podanych we właściwej retorycznej oprawie Apostoł kreśli przed wierzącymi wzorzec relacji z Bogiem i ze wspólnotą, ze szczególnym upodobaniem używając liczebnika „unum” jako wyróżnika wspomnianych relacji.

1. PARENEZA DEDYKOWANA SZCZEGÓLNEJ WSPÓLNOCIE

Pierwszy werset IV rozdziału Listu do Efezjan jest prawie jednomyślnie postrzegany przez egzegetów jako początek części parenetycznej tego pisma Pawłowego, z którego pobrzmiwa bardzo dojrzałe nauczanie Apostoła Narodów o Kościele. Już w pierwszej części (Ef 1–3) św. Paweł daje temu wyraz, kładąc szczególny nacisk na zagadnienie jedności jako siły nośnej wspólnoty, składającej się zarówno z Żydów, którzy przyjęli prawdę o Jezusie jako Mesjaszu z dawna oczekiwany, jak i z pogan, którzy niegdyś żyli według doczesnego sposobu tego świata (Ef 2,2), ale usłyszawszy słowo prawdy, uwierzyli i zostali naznaczeni pieczęcią Ducha Świętego, który był obiecany (Ef 1,13). Pawłowe nauczanie o Kościele jest mocno osadzone na fundamencie refleksji teologicznej i chrystologicznej. Według niego wszystko „zostaje zjednoczone w Chrystusie” (Ef 1,10), ponieważ Chrystus jest zaczynem Bożego zamysłu, centrum Bożego planu miłości, ku któremu wszystko zmierza i znajduje zbawienie, a na koniec wznosi chwałę ku Ojcu¹.

W pierwszej części Listu do Efezjan zwraca uwagę dosyć wyraźne ukierunkowanie refleksji Apostoła na jedyne w swoim rodzaju działanie Boga w Jezusie Chrystusie. W wielu miejscach *epistolarium* Pawłowego dostrzec można, że Apostoł, by wypowiedzieć dobitnie i sugestywnie główne prawdy wiary, przekonać do nich oraz do zgodnego z nimi życia adresatów danego listu, używa z pewnym natężeniem odpowiednio dobranej terminologii oraz form przekazu w postaci formuł

¹ Wymowa refleksji zawartej już w hymnie chrystologicznym na początku listu (Ef 1,3-14) została zaakcentowana poprzez ciągłe użycie złożzeń przyimkowych ἐν Χριστῷ (1,3.4.6.7.9.10.11.12.13), διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (1,5.7), które to w sposób ewidentny wskazują na pośrednictwo zbawcze Jezusa Chrystusa oraz nakazują postrzegać w Chrystusie „miejsce” uprzywilejowane, w którym objawia się w sposób rzeczywisty zbawcza miłość Ojca, a Boży zamysł urzeczywistnia się w sposób pełny i ostateczny (Buscemi 2000, 116-120).

i figur retorycznych. Znajduje to wyraz również w drugiej części Listu do Efezjan, która, nawiązując do treści przedstawionej w części dogmatycznej, wychodzi na przeciw aktualnej sytuacji wspólnoty efeskiej i już w pierwszych stychach napominania parenetycznego w sposób zwięzły i przekonujący zachęca chrześcijan do nieustawania w wysiłkach mających zachowanie jedności wspólnoty i komunii z Bogiem:

- ¹ Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς
 ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ
 ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως
 ἧς ἐκλήθητε,
² μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραΰτητος,
 μετὰ μακροθυμίας,
 ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ,
³ σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος
 ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης·
⁴ Ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα,
 καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν·
⁵ εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα,
⁶ εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων,
 ὁ ἐπὶ πάντων
 καὶ διὰ πάντων
 καὶ ἐν πᾶσιν.

¹ A zatem proszę was ja, więzień w Panu, abyście postępowali w sposób godny powołania, jakim zostaliście powołani, ² z całą pokorą i cichością, z cierpliwością, znośąc siebie nawzajem w miłości. ³ Usiłujcie zachować jedność Ducha dzięki więzi, jaką jest pokój.

⁴ Jedno jest Ciało i jeden Duch, bo też zostaliście powołani do jednej nadziei, jaką daje wasze powołanie. ⁵ Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest. ⁶ Jeden jest Bóg i Ojciec wszystkich, który jest i działa ponad wszystkimi, przez wszystkich i we wszystkich.

2. RETORYKA W SŁUŻBIE SŁOWA

Wśród autorów nie ma jednomyślności w precyzyjnym określeniu retorycznego charakteru Ef 4,1-6, czyli jednostki literackiej, która – jak zaznaczono powyżej – stanowi początek części parenetycznej. Niektórzy wykazują jednak, że sekcja parenetyczna może przyjmować funkcję *argumentatio*, o ile „nie przerywa odezwy św. Pawła do jego wspólnoty, lecz przedłuża ją z myślą o lepszym przyłgnięciu do chrześcijańskiego przesłania” (Mazur 2010, 177). Jednak w przypadku Ef 4,1-6 zauważyć można powtórzenie w ww. 1-3 fragmentu *partitio* (2,8-10) oraz serii wyrażzeń (w. 4-6), których wyróżnikiem jest użycie liczebnika „unum” w różnych rodzajach gramatycznych. Zatem można powiedzieć, że przesłanie ogólne poprzednich rozdziałów dotyczące jedności Kościoła rzeczywiście znajduje tutaj swoją kontynuację i jednocześnie dosyć silne wzmocnienie, które bazuje na nagromadzeniu

słów uzupełniających się swoiście pod względem semantycznym. I tak, uprzednio wypowiedziane wezwanie, by „postępować godnie”, jest teraz dopełnione i wyjaśnione poprzez „postępować w jedności”. Idea jedności wspólnoty chrześcijańskiej tak usilnie popierana przez Apostoła zostaje przez niego zaprezentowana w figurach i formach retorycznych mających skutecznie oddziaływać na odbiorców przesłania Listu do Efezjan w celu podtrzymania relacji z Bogiem i budowania jedności wspólnoty chrześcijańskiej. Znajduje to wyraz przede wszystkim w wielokrotnym użyciu w tym kontekście liczebnika „unum” oraz trzykrotnym zastosowaniu przez autora listu figury *isokolonu*, która polega na budowie członów zdania złożonych z równej liczby sylab oraz o takim samym rytmie (Lausberg 1990, §719; Korolko 1998, §4.3.4.3.19). Jest to szczególnie widoczne w serii złożzeń użytych w ww. 4-6, które można zidentyfikować w kategoriach retoryki jako *congeries*, czyli nagromadzenie (Korolko 1998, §2.9)², które ma służyć wzmocnieniu argumentacji poprzez koordynację i powtórzenie poszczególnych elementów perswazji. Apostoł Paweł wylicza zatem poszczególne artykuły wiary, które jako całość stanowią credo wspólnoty chrześcijańskiej oraz istotny punkt odniesienia w budowaniu relacji pomiędzy wierzącymi (Giuliano 2016, 112). Wspomniane wyżej figury *isokolonu* można zidentyfikować w następujących stychach wypowiedzi Pawłowej stanowiącej *congeries*:

Ef 4,4a: dwa złożenia trzysylabowe:

ἐν-σῶ-μα ἐν-πνεῦ-μα

Ef 4,5: trzy złożenia czterosylabowe:

εἶς-κύ-ρι-ος μί-α-πίσ-τις ἐν-βάπ-τι-σμα

Ef 4,6a: złożenie trzysylabowe z czterosylabowym:

εἶς-θε-ὸς πα-τήρ-πάν-των

Ef 4,6 stanowi *climax* swoistego *amplificatio*, punkt dojścia, ku któremu ciąży stopniowanie poszczególnych artykułów wiary, a cała misterna kompozycja Pawłowa ma przyczynić się do większego zaangażowania chrześcijan w dzieło współtworzenia wspólnoty. Jak wykazuje Roman Mazur, przymiotnik *πᾶς*, użyty kilkakrotnie w tym kontekście, pełni w pierwszym miejscu występowania (w. 6a) funkcję informacyjną, natomiast w kolejnych trzech miejscach (w. 6b-d) ma wpłynąć na emocje odbiorów przesłania Listu do Efezjan i wzmocnić ich *πάθος* (Mazur 2010, 454), czyli przyczynić się do większego zaangażowania w relację z samym Bogiem oraz ze wspólnotą, dla której wyzwaniem jest trwanie w jedności. Bez niej bowiem Kościół będący obrazem jedności Boga podważyłby własną wiarygodność (Lincoln 1990, 241).

² Polega ono na skumulowaniu myśli, dowodów i toposów oznaczających ten sam przedmiot perswazji.

3. SŁOWA O WYMOWIE PARADYGMATYCZNEJ

Celność i sugestywność Pawłowego napominania zawartego w tej części listu jest podkreślona przez użycie terminów, które wskazują dobitnie, że chodzi o sekcję parenetyczną listu. Słowa te, nawiązując do refleksji teologicznej przeprowadzonej w pierwszej części listu, mają spowodować, iż adresaci listu przejmą pewne wzorce do codziennego życia osobistego i wspólnotowego. Oczywistym sposobem przejścia od argumentacji teologicznej do parenezy jest zastosowanie przez św. Pawła wyrażenia Παρακαλώ οὖν ὑμᾶς (4,1), które zazwyczaj otwiera sekcje listów zawierające pouczenia etyczne³. Apostoł, aby uwiarygodnić się przed adresatami, określa też swoją kondycję egzystencjalną: jest więźniem w Panu (ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ). Opis ten może odsyłać do przebywania Apostoła w więzieniu, o czym przekonują badania chronologii życia św. Pawła⁴. Gdy jednak połączy się miejsca, w których Apostoł używa podobnie brzmiących złożeń: ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ (Ef 3,1) oraz ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ (Ef 4,1) i umieści się je w kontekście myśli o sprawowaniu poselstwa tajemnicy głoszenia Ewangelii w kaidanach (6,20: ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἀλύσει) wyrażonej w ostatnich wersach listu, to można dojść do wniosku, że Paweł podkreśla również swoje ścisłe zjednoczenie z Chrystusem do tego stopnia, że znajduje się on pod Jego przemożną kuratelą (MacDonald 2000, 260).

Bardzo wyraźnym nawiązaniem do treści I części listu i zarazem wskazaniem, że Apostoł przechodzi do napominania, jest też użycie przez niego czasownika dynamizmu etycznego περιπατέω. W Ef 2,2 św. Paweł użył tego terminu dla opisanego kondycji chrześcijan efeskich przed nawróceniem, mówiąc, że postępowali oni niegdyś „według doczesnego sposobu tego świata (περιεπατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου), według sposobu Władcy mocarstwa powietrza, to jest ducha, który działa teraz w synach buntu”. Zaraz też, w swoistym *correctio* Apostoł rozwinął myśl o Bożym działaniu w Chrystusie względem tych, którzy zostali umiłowani, a dzięki bogactwu Bożego miłosierdzia i łaski zostali zbawieni. Ten status wierzących zakłada też według myśli Pawłowej współpracę i rozwój chrześcijańskiego życia. Dlatego też Apostoł, powracając w części parenetycznej do tej figury, zachęca adresatów, by postępowali w sposób godny powołania, jakim zostali obdarowani (4,1: περιπατήσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε)⁵. Poprzez użycie

³ Wskazania dla wspólnot w niektórych listach św. Pawła (por. Rz 12,1; 1 Kor 4,16; Ef 4,1; 1 Tm 2,1) rozpoczynają się zazwyczaj tą specyficzną formułą: παρακαλώ οὖν. Ponadto czasownik παρακαλώ pojawia się 54 razy w całym *epistolarium* Pawłowym.

⁴ Jeśli przyjąć, że Ef został napisany pod dyktando św. Pawła wraz z Kol i Flm, to stało się to podczas rzymskiego uwięzienia Apostoła (Buscemi 1996, 241-242).

⁵ Zarówno z przesłania ksiąg Starego Testamentu, jak i z literatury klasycznej wynika, że życie ludzkie jest przedstawiane jako przemierzanie drogi, kroczenie, postępowanie. Autorzy ksiąg Starego Testamentu używają terminu הָלַךְ, by opisać postępowanie człowieka w jego życiu (Rdz 17,1; 24,40; 48,15; 1 Sm 2,30; 2 Krl 2,4; 3,6; 8,23; 20,3; Ps 1,1; 26,3; 56,14; 101,2). Bardzo znaczący jest tutaj tekst Ps 1, w którym pojawia się motyw dwóch dróg, a błogosławieństwo dotyczy sprawiedliwego, który יִשְׁפָּךְ מִבְּרֵית חַיִּים אֱלֹהִים. Również w Qumran znaleziono teksty świadczące o takim sposobie określania

passivum theologicum ἐκλήθητε w aoryście św. Paweł podkreśla w nowym kontekście jeszcze raz dobitnie Boże działanie w adresatach listu, którzy – jak stwierdził powyżej – łaską zostali zbawieni (2,8: Τῆ γὰρ χάριτι ἐστε σεσωσμένοι), by pełnili dobre czyny, bo zostali na nowo stworzeni w Chrystusie (2,10).

Nie trudno zauważyć, że treść zawarta w Ef 4,1-3 nawiązuje w całej rozciągłości do tematu wyjątkowości zbawczego działania samego Boga w Jezusie Chrystusie i ta wyjątkowość i jedyność zostaje też potwierdzona w kolejnych wersach refleksji Apostoła Narodów.

W 4,4-6 jego napominanie zdaje się przechodzić w rodzaj aklamacji wiary czy też ujednoliconych formuł chrzcielnych (Best 1998, 358; Mazur 2010, 182-183), które nakazują zwrócić uwagę na powtarzający się z pewną intensywnością liczebnik występujący w charakterystycznych złożeniach. W żadnym innym kontekście epistolarnym nie występuje taka koncentracja liczebników w połączeniu z wypowiedziami teologicznymi (por. 2 Kor 5,14-15)⁶.

- ⁴ Ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα,
καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν.
⁵ εἷς κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα,
⁶ εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων,
ὁ ἐπὶ πάντων
καὶ διὰ πάντων
καὶ ἐν πᾶσιν.

W 4,4, podobnie zresztą jak na początku listu w 1,18, św. Paweł powiązał nadzieję z powołaniem. Rzeczywiście, po złożeniu przyimkowym ἐν μιᾷ ἐλπίδι następuje dopełniacz τῆς κλήσεως ὑμῶν. Czasownik ἐκλήθητε – jak zauważono już wyżej – to *passivum theologicum* występujące również w 1 Kor 1,9; Ga 5,13; Kol 3,15; 1 P 2,12; 3,9. Można zatem wnioskować, że to Bóg powołał wszystkich wierzących „do jednej i tej samej nadziei”. Przyimek ἐν, w zestawieniu z rzeczownikiem, nie został tutaj użyty w znaczeniu instrumentalnym, lecz raczej w przenośnym określającym miejsce (por. 1 Tes 4,17; 1 Kor 7,15.18.20.22.24; Ga 1,6; 2,19-20; Rz 9,17; Kol 3,15). Jedyna i ta sama nadzieja jest miejscem, do którego wierzący zostali powołani przez Boga i w którym przeżywają swoje powołanie (Giuliano 2016, 153).

postępowania moralnego (CD 2,15.17; 3,2.5; 7,7; 1QS 1,6; 4,5ss; 5,4; 8,2; 1QS^a 1,1; 1QH 15,18). Teksty Nowego Testamentu zachęcają członków wspólnot, by „postępowali w sposób godny Boga”, który ich wzywa do swego Królestwa chwały (1 Tes 2,12). Prowadzenie życia godnego Pana nie oznacza ponownego wejścia w struktury legalizmu. Chrześcijanin, przynależąc do Chrystusa (Ga 5,24), są tym samym uczestnikami wolności Chrystusowej, dzięki której nie są poddani żadnym mocom ani władcom i nie muszą im służyć. „Postępowanie w Panu” jest też opisane jako „postępowanie według Ducha” (Ga 5,16), (Sauer 1978, 425).

⁶ W rzeczywistości w 2 Kor 5,14-15 św. Paweł na podobnej zasadzie jak w omawianej tutaj perykopie używa zestawienia inkluzywnego εἷς – πάντες, ale liczebnik jest tam użyty tylko jeden raz i odnosi się do Chrystusa (Sztuk 2019, 217-225).

Termin ἐλπὶς występuje w listach Pawłowych dosyć często (Rz 4,18; 5,2.4.5; 8,20.24; 12,2; 1 Kor 9,10; 13,13; Ga 5,5; 1 Tes 1,3; 2,19; 4,13; 5,8; Flp 1,20). Semic-kim odpowiednikiem słowa ἐλπὶς jest termin קוּוּ – „oczekiwać”, „pragnąć”, który wyrażał nastawienie człowieka na posiadanie pełnego szczęścia. Aby je osiągnąć, trzeba znosić cierpliwie wszelkie trudy i przeciwności. O ile w grece klasycznej termin „nadzieja” oznaczał oczekiwanie dobra lub zła, to w LXX – tylko oczekiwanie dobra, połączone z ufnością, cierpliwością i wytrwałością. Przez co istniał ścisły związek między wytrwałym oczekiwaniem a nadzieją. W ST termin ἐλπὶς otrzymał głębsze znaczenie teologiczne, bo często odnosi się do Boga w opisach pełnego ufności oczekiwania na interwencję Boga i Jego darów (Ps 9,18; 61,6; Jr 14,22; Dn 12,12; Syr 16,13; 17,24) (Mayer 1995, 1165-1174). Warto zwrócić uwagę, że w tym zakresie LXX cechuje pewna fluktuacja, gdyż jej tłumacze na przemian używają słów: „nadzieja” i „wytrwałość”, „cierpliwe znoszenie”, „cierpliwość”. Zatem można zrozumieć dlaczego w *epistolarium* Pawłowym te dwa terminy są używane zamiennie i traktowane prawie jak synonimy. Przy ich pomocy Apostoł opisuje stałe i pełne zaufania oczekiwanie, które ożywia nadzieję człowieka wierzącego⁷. W przypadku Ef 4,4 złożenie z dopełniaczem τῆς κλήσεως ὑμῶν kwalifikuje i określa rodzaj ἐλπὶς, umieszczonego w relacji z σῶμα i z πνεῦμα. Dopełniacz można postrzegać jako przedmiotowy (przedmiotem, na którym opiera się nadzieja, jest „wezwanie” wierzących), podmiotowy (nadzieja, która wynika z wezwania) lub jako dzierzawczy (nadzieja, która należy do wezwania)⁸. Skoro więc wezwanie już jest rzeczywistością dla wierzących, to lepiej będzie interpretować dopełniacz jako podmiotowy: wspólna dla wszystkich chrześcijan jedyna i ta sama nadzieja wyra- sta i nabiera kształtu z tego wezwania Boga w Chrystusie, z Jego planu zbawienia, z tego, czego Bóg dokonał przez Syna i w Synu. Wszyscy zatem w Chrystusie Jezusie Panu są powołani do uczestnictwa we wspólnocie z Bogiem, a takie powołanie jest nieodwołalne (por. Rz 1,29). Wierzący w Efezie zostali powołani i dlatego wraz z powołaniem otrzymali nadzieję: „jak i wy zostaliście powołani w jednej i tej samej nadziei waszego powołania”. Można się zastanawiać nad związkiem między liczeb- nikiem μιᾷ i nadzieją. μιᾷ może sugerować, że istnieje więcej niż jedna „nadzieja”, w tym sensie, że jest więcej wartości, w których można pokładać nadzieję. Można by sądzić, że jest to wyłącznie część formuły akklamacyjnej, ale skoro mowa o *res sperata* (Chrystus), to prawdopodobnie Apostoł chce przywołać ową „JEDYNĄ

⁷ Dosyć jasno jest to potwierdzone przez kontekst 1 Tes 1,2-5, gdzie św. Paweł ma na myśli zwykłe, codzienne trudności chrześcijanina, ale również sytuacje trudnych doświadczeń i prześladowań, które stanowią niebezpieczeństwo dla wiary adresatów (por. 1 Tes 2,14-16; 3,3-4; Rz 5,3. 4; 2 Kor 1,6; 6,4; 12,2). Również w 1 Tes trzy elementy: oczekiwanie, ufność i wytrwałość składają się na Pawłowe pojęcie nadziei.

⁸ Pożyteczne będzie przywołanie tutaj swoistej definicji nadziei, którą odnaleźć można w dziele Filona z Aleksandrii *De Abraham*: ἀρχὴ μετουσίαις ἀγαθῶν ἐστὶν ἐλπὶς – „Nadzieja jest zaczątkiem uczestniczenia we wszystkich dobrach” (...) ἅγιος δὲ καὶ ἐπαινετὸς ὁ εὐελπις, ὡς τοῦναντίον ἀναγνος καὶ ψεκτὸς ὁ δύσελπις, φόβῳ πρὸς ἅπαντα συμβούλῳ κακῶ χρώμενος· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐχθρὸν ἄλλο ἄλλῳ φασίν, ὡς ἐλπίδα φόβῳ καὶ φόβον ἐλπίδι· καὶ μήποτ’ εἰκότως· προσδοκία μὲν γὰρ ἐκάτερον, ἀλλ’ ἢ μὲν ἀγαθῶν, ἢ δ’ ἐμπαλιν κακῶν, ἀκατάλλακτοι δ’ αἱ φύσεις (7,8.14).

i tę samą” (wartość wyłączna), która nie zna żadnych wartości, z którymi można by ją zestawić, ale która staje się jednocześnie podstawą zbawienia pogan (wartość wyłączna): mieli możliwość wejścia w pełną komunię z Bogiem, „już” należącą do ich dziedzictwa (Ef 1,18), a więc wspólną dla wszystkich powołanych (Penna 1984, 190-206), ale „jeszcze” nie w pełni zrealizowaną (por. Ef 1,10.13). Stąd też tak ważne w tym kontekście jest stwierdzenie Pawła o jedności wspólnoty, która ma razem, jako jedno ciało (ἓν σῶμα), podążać w kierunku urzeczywistnienia Bożych planów, poddając się działaniu jednego Ducha (ἓν πνεῦμα). Ponadto, gdy Paweł mówi w kontekście parenezy o jednej nadziei, która staje się spoiwem wspólnoty wierzących w Chrystusa, ma świadomość tego, że jeszcze nie tak dawno temu ci, którzy ją tworzą, „żyli bez nadziei” (2,12), albo też złożyli nadzieję w Chrystusie jako Mesjaszu, który miał przyjść (1,12: προηλικότας ἐν τῷ Χριστῷ)⁹.

Co w odniesieniu do tego miejsca nie zostało wypowiedziane *expressis verbis*, znajduje swój wyraz w kolejnym członie aklamacji Pawłowej, w której jest mowa o jednym Panu, jednej wierze i jednym chrzcie. Trójmian ten w języku greckim zawiera liczebnik w trzech rodzajach: εἷς (rodz. męski), μία (rodz. żeński), ἓν (rodz. nijaki).

Dla nadania tej wypowiedzi odpowiedniej emfazy, na pierwszym miejscu pojawia się stwierdzenie jedności Pana. Ta krótka formuła jest *de facto* jednym z artykułów wyznania wiary, która w pierwszej kolejności zostaje przywołana przez św. Pawła. Za formułą εἷς κύριος stoi na pierwszym miejscu cała starotestamentalna tradycja oddawania Imienia Bożego przez grecką Biblię przez tytuł κύριος, co zostało w pełni przejęte przez Apostoła Narodów i odniesione do Jezusa Chrystusa jako Pana. Dlaczego jednak w tym właśnie kontekście autor uznał za stosowne posłużenie się formułą „jeden Pan”? Powtórzenie to może sugerować, że wśród pogan było kilku „panów” (por. 1 Kor 8,5) i że Apostoł czuł potrzebę potwierdzenia jedności (Pana Jezusa Chrystusa) (Giuliano 2016, 155). Szeroki kontekst refleksji Pawłowej nie pozwala zadowolić się jedynie sytuacją pogańskiego świata. W listach św. Pawła znaleźć można miejsca, w których uwydatniona jest wyjątkowa relacja pomiędzy chrześcijaninem i Chrystusem. Tam też Apostoł wskazuje na jedynego Pośrednika i Odkupiciela, którym jest Jezus Chrystus, a grecki liczebnik εἷς jest używany w znaczeniu chrystologicznym (por. Rz 5,15. 17; 2 Kor 5,14). W Rz 5 św. Paweł posługuje się antytezą pomiędzy pierwszym Adamem (εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνός) a drugim Adamem (τῆ τοῦ ἐνός), by powiedzieć, że „Jeden Człowiek, Jezus Chrystus” wstawia się za wszystkimi. Jak działanie „jednego Adama” doprowadziło ludzi na skraj nędzy, bowiem „wszyscy zgrzeszyli” (Rz 5,12), tak „Jeden Chrystus Jezus” przynosi wszystkim usprawiedliwienie i życie (Rz 5,17). Zapewne i w tym kontekście można dostrzec zamiar Pawłowy ukazania Chrystusa Pana jako

⁹ Interpretacja imiesłowu *perfectum* greckiego προηλικότας idzie w kierunku zaproponowanym powyżej i wskazuje na Żydów bądź na judeochrześcijan jako tych, którzy już wcześniej nadzieję złożyli w Chrystusie, który miał przyjść. Pewna grupa egzegetów dowodzi, że autor listu ma tu na myśli dalekosiężną perspektywę eschatologiczną (Lincoln 1990, 36-37).

jedynego *go'ela*, który dzięki Swojemu zbawczemu działaniu odkupił wszystkich¹⁰.

Wartością, która łączy wszystkich wierzących jest bez wątplenia wiara. W znaczeniu ogólnym πίστις ma dwojakie znaczenie: „wiara” i „zaufanie”¹¹. W kontekście religijnym najbardziej wyróżnić należy znaczenie „wiary” albo „ufności”, podobnie jak w przypadku nadziei. W kontekście listów św. Pawła najczęściej poruszany jest temat „wiary w Chrystusa Jezusa”. Według Apostoła wiara zakłada przyjęcie Boga i Ewangelii (por. 1 Kor 15,14.17; Rz 1,5; 3,25; 10,17), a życie w niej (Ga 2,20) staje się posłuszeństwem (por. 1 Tes 1,8; 2 Kor 10,5.15; Rz 1,8; 15,18; 16,19). W konkretnym przypadku Ef 4,5 wydaje się oczywiste, że Apostoł mówi o wierze w jej znaczeniu opowiedzenia się za Jezusem w perspektywie chrzcielnej i nakazuje mieć na względzie naukę należącą do wspólnego dziedzictwa wierzących (Lincoln 1990, 239-240). Zatem liczebnik *μία* w swojej funkcji atrybutu nadaje tutaj rzeczownikowi całą swoją siłę, charakteryzując „wiarę” jako wspólną naukę dla wszystkich, wokół której wszyscy mogą się rozpoznać, zarazem wyjątkową i niepowtarzalną (ta i żadna inna). Na fundamencie jednej i tej samej nadziei (Chrystus) kształtuje się jeden i ten sam depozyt wiary, który należy przyjąć, strzec i przekazywać. Jedność zaś i harmonia ciała eklezjalnego znajduje swój fundament w jedyności, wyjątkowości i tożsamości *res sperata* (Chrystusa) oraz treści wiary (Giuliano 2016, 156), choć nie wyklucza to wielości form wyrazu, świadczących o różnorodności i bogactwie osób (por. Ef 4,7-16), które przyjęły jeden chrzest (ἐν βάπτισμα).

Zwieńczeniem całej formuły wyznania wiary jest aklamacja odnosząca się do Boga Ojca, która w swojej wymowie odwołuje się do tła ST, a konkretnie do wyznania wiary Ludu Pierwszego Przymierza – אֱלֹהֵינוּ יְהוָה (Pwt 6,4). Nie trudno zauważyć, że jedność Boga jest umieszczona obok jedności Pana (εἷς κύριος). Obydwu artykułom wyznania wiary towarzyszą wyjaśniające amplifikacje odpowiednich funkcji dwóch Osób Trójcy w odniesieniu do stworzenia i zbawienia. W przypadku Ef 4,5 εἷς κύριος nie ma apozycji, ale złożenie to występuje razem z *μία* πίστις i ἐν βάπτισμα. Bóg jest tutaj sławiony w swojej wyjątkowości jako Ojciec „wszystkich rzeczy” lub „wszystkich”. Szczególną rolę odgrywa w omawianym kontekście polaryzacja pomiędzy εἷς a nieokreślonym πᾶς. Po stwierdzeniu εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων następują trzy złożenia przyimkowe opisujące rolę Boga Ojca: ὁ ἐπὶ πάντων, διὰ πάντων, ἐν πᾶσιν. Rodzajnik pełni funkcję uzasadnienia eliptycznego wyrażenia

¹⁰ Również kontekst wypowiedzi św. Pawła w 2 Kor 5,14-15 podpowiada właśnie taki wniosek (Sztuk 2019, 220-222). W ST to Bóg jest jedynym prawdziwym *go'elem* dla swojego ludu. W związku z tym participium אֱלֹהִים używane jest także jako określenie samego Jahwe – Odkupiciela i Zbawiciela. Iz 41,14: „Nie bój się robaczku Jakubie. (...) Odkupicielem twoim Świąty Izraela (אֱלֹהֵינוּ יְהוָה)”. Iz 43,14: „Tak mówi Pan twój Zbawca, twój Odkupiciel (אֱלֹהֵינוּ יְהוָה) Świąty Izraela”. Iz 44,6: „Tak mówi Pan, Król Izraela i Odkupiciel jego (אֱלֹהֵינוּ יְהוָה)”. Iz 54,5: „Bo małżonkiem twoim jest twój Stworzyciel. Odkupicielem twoim – Świąty Izraela (אֱלֹהֵינוּ יְהוָה)”. Ps 19,15: אֱלֹהֵינוּ יְהוָה. Ps 78,35: „Bóg Najwyższy ich Zbawicielem (אֱלֹהֵינוּ יְהוָה)”. Hi 19,25: „Ja wiem: Wybawca mój żyje (אֱלֹהֵינוּ יְהוָה), na ziemi wystąpi jako ostatni”.

¹¹ Inne znaczenia tego terminu to: „ufność”, „wierność”, „zaufanie”, „wierzenie”, „dobra wiara”. (Wielki słownik 2006, 495; Bauer 2000³, 1332-1336).

przymkowego i jest anaforyczny, określając tego jednego Boga i Ojca wszystkich, „który [jest i działa] ponad wszystkimi, przez wszystkich i we wszystkich”. Samo zestawienie εἷς – πᾶς, użyte w tej sekcji Listu do Efezjan, w sposób dobitny przekonuje adresatów listu, że Bóg jest siłą całej wspólnoty wierzących, ostoją jej jedności, mocą sprawczą jej trwania, rozwoju, ale też teleologicznym spełnieniem ich wiary i nadziei, którą pokładają jedynie w Nim. Można zatem stwierdzić, że napominanie św. Pawła, w którym *Leit Motivem* jest paradygmat jedyności i jedności Boga Ojca i Syna, stawia wspólnotę składającą się z chrześcijan pochodzenia pogańskiego i żydowskiego przed niemałym wyzwaniem: sprawić, by ta jedność stała się ich własnym doświadczeniem.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzona analiza egzegetyczna i wskazanie na charakterystyczne posłużenie się przez św. Pawła szatą retoryczną, w której wiodącą rolę odgrywa użycie w odpowiednim szyku liczebnika „unum”, pozwoliło dowieść, że liczebnik ten może być postrzegany jako odniesienie paradygmatyczne, wzorcowe dla odbiorców przesłania Listu do Efezjan. Skuteczność apostolskiego przekonywania polega na tym, że w kilku stychach sekcji parenetycznej tego pisma Pawłowego znaleźć można refleksję umacniającą tożsamość wierzących, wskazującą na jedynść i wyjątkowość ich relacji do Boga Ojca i Pana Jezusa oraz zawierającą przesłanie o inkluzywnym zbawczym działaniu samego Boga względem wszystkich. Takie działanie może być prawidłem jedności i harmonii w każdej wspólnocie chrześcijańskiej oraz siłą sprawczą rodzącą charyzmaty i posługi.

BIBLIOGRAFIA:

Teksty biblijne:

Nowy Testament grecki i polski. 2017. (= *Novum Testamentum Graece et Polonice*) / tekst grecki *Novum Testamentum Graece* na podstawie dzieła Nestle Eberharda i Erwina Nestle; red. Aland Barbara i Kurt Aland et al., wyd. 28 poprawione – Institut für Neutestamentliche Textforschung Münster/Westfalen pod kierownictwem Holgera Strutwolfa; tekst polski Biblia Tysiąclecia, wyd. 5, red. wydania Roman Bogacz i Roman Mazur SDB. Poznań: Pallottinum.

Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami, tłum. i red. Remigiusz Popowski. 2013. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”.

Słowniki i leksykony:

Bauer, Walter et al. 2000³. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature. Based on Walter's Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur* (= BDAG). Chicago-London: The University of Chicago Press.

- Korolko, Mirosław. 1998. *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Lausberg, Heinrich. 1990. *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Liddel, Henry George i Robert Scott. 1996^{repr.}. *A Greek-English Lexicon. Revised and Augmented throughout by Henry Stuart Jones, with the Assistance of Roderick McKenzie and with the Cooperation of Many Scholars. With a Supplement, New (Ninth) Edition Completed*. Oxford: Clarendon Press.
- Słownik analityczny do Biblii greckiej* (= SABG), t. 1-3, red. Roman Mazur i Roman Bogacz. 2021. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Wielki słownik grecko-polski*, red. Remigiusz Popowski. 2006. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”.

Literatura przedmiotu:

- Best, Ernest. 1998. *A Critical and Exegetical Commentary on Ephesians*. Edinburgh: T&T Clark.
- Buscemi, Alfio Marcello. 1996. *San Paolo. Vita, opera, messaggio* (SBF Analecta 43). Jerusalem: Franciscan Printing Press.
- Buscemi, Alfio Marcello. 2000. *Una sinfonia. Gli inni di Paolo a Cristo Signore* (SBF Analecta 48). Jerusalem: Franciscan Printing Press.
- Giuliano, Leonardo. 2016. *Un paradigma inesplorato. Retorica e teologia del numerale UNO nelle lettere di Paolo* (Supplementi alla Rivista Biblica 61). Bologna: Edizioni Dehoniane.
- Lincoln, Andrew. 1990. *Ephesians* (Word Biblical Commentary 42). Dallas: Word Books.
- Mayer, Bernhardt. 1995. ἐλπίζω. W: *Dizionario Esegético del Nuovo Testamento*, t. 1, 1165-1174.
- MacDonald, Margaret. 2000. *Colossians and Ephesians* (Sacra Pagina 17). Collegeville: The Liturgical Press.
- Mazur, Roman. 2010. *La retorica della Lettera ai Efesini* (SBF Analecta 75). Milano: Franciscan Printing Press i Edizioni Terra Santa.
- Penna, Romano. 1984. La speranza alla quale siete stati chiamati (Ef 4,4). *Parole Spirito e vita*, 9, 190-206.
- Sauer, Georg. 1978. קָוָה. W: *Dizionario Teologico dell'Antico Testamento*, t. 1, 421-427.
- Sztuk, Dariusz. 2019. Inkluzywność soteriologiczna w formułach zastępczego wydania epistolarium Pawłowego, red. Dariusz Sztuk. W: „*Omnium artifex docuit me sapientia*” (Mdr 7,21). *Księga pamiątkowa dla Księdza Doktora Stanisława Jankowskiego w 75. rocznicę urodzin* (Ad multos annos 20), 217-225. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”.